

ACHTER DE SCHERMEN

NIEUWSBRIEF VAN HET WILLEM ELSSCHOT GENOOTSCHAP

In dit nummer

Anna van der Tak stond
aan de wieg van Elsschots
debuut

Willem Elsschots trouwe
vriendin is nu meer dan een
naam

ANDRÉ GLAVIMANS

‘De statige Hollandse’ in
Oosterbeek

RODY CHAMULEAU

Rik Wouters’ Zonnestraal
op Elsschotveiling

ERIC MIN

Slauerhoff, Elsschot en de
eeuwige gedupeerde

HEIN AALDERS

Elsschot bij Paulus de
boskabouter

Nescio en Elsschot: elkaars
evenknie

Elsschot en ‘Die van de
lasten’

Aan tafel met Elsschot

MARTINE CUYT

Elsschot genomineerd



Anna van der Tak (1864-1939)

Anna van der Tak stond aan de wieg van Elsschots debuut

De journalist en radiocorrespondent André Glavimans (1912-1984) komt de eer toe dat hij als eerste wat uitvoeriger heeft geschreven over Anna van der Tak, een gemankeerde Rotterdamse onderwijzeres die een belangrijke rol

speelde bij het debuut van Willem Elsschot. Zij belandde op het kantoor van de Schiedamse werf Gusto waar Alfons De Ridder chef-correspondent was. Hij vertelde haar verhalen over zijn tijd in een familiepension in Parijs, tot groot vermaak van Anna. Wel driehonderd keer zou ze gezegd hebben: ‘Fons, waarom schrijf je dat niet eens op.’ En dat deed hij, onder het pseudoniem Willem Elsschot. ‘Ik schreef *Villa des Roses* in drie weken. Ik had nooit eerder iets geschreven. Het boek heb ik dan ook aan haar opgedragen.’ Anna zorgde er ook voor dat *Villa des Roses* in correct Nederlands werd gepubliceerd. Er waren recensenten die meenden dat Willem Elsschot dan wel een Nederlander moest zijn.

Toen in 1961 op een Elsschottentoonstelling in Antwerpen de rol van Anna van der Tak onbelicht bleef, vond Glavimans de tijd gekomen haar in de schijnwerper te zetten. Hij schreef een artikel dat in drie kranten verscheen, te weten in het Vlaamse dagblad *De Nieuwe Gids* en in de Nederlandse kranten *Leidsch Dagblad* en *Rotterdamsch Nieuwsblad*. (Dit artikel is in dit nummer herdrukt op de volgende pagina’s.)

André Glavimans schreef later, in het KRO-omroepblad *Studio* van 9 januari 1982, jaren in de buurt van Elsschot te hebben verbleven. ‘Het toeval wil dat ik in twee steden, in Rotterdam en in Antwerpen, op zo’n paar honderd meter afstand van het huis van Willem Elsschot heb gewoond. Zonder hem daar overigens ooit te ontmoeten. In levenden lijve heb ik hem maar één keer meegemaakt. Dat was toen hij in de Rotterdamse gemeentebibliotheek uit eigen werk, namelijk uit *Tsjip*, voorlas. In 1935 of ’36.’

In 1929 betrok Anna van der Tak kamers in een pension te Oosterbeek, waar zij in 1939 overleed. Rody Chamuleau, de man achter uitgeverij De Bosbepers in Oosterbeek, vroegen wij in zijn woonplaats op zoek te gaan naar sporen van Anna van der Tak. Zijn verslag staat op pagina 6 en 7.

Willem Elsschots trouwe vriendin is nu meer dan een naam

André Glavimans



Anna Christina van der Tak in 1875, elf jaar



Als meisje van een jaar of twintig



Kort voor 1900



Uit de tijd van « Villa des Roses »



Naar het schilderij van mevr. Baumann-Hiolen (1924)

‘In dankbare opdracht aan mej. Anna Christina van der Tak, mijn trouwe vriendin.’ Dat is de opdracht die men vermeld vindt op de titelpagina van *Villa des Roses*, de eerste roman van Willem Elsschot, verschenen in 1913 bij Van Dishoeck te Bussum, drie jaar nadat de auteur het boek in het benedenhuis Snellinckstraat 49 a te Rotterdam had geschreven. Aan Simon Vinkenoog heeft hij, weinige jaren voor zijn dood, verteld hoe hij tot het schrijven van dat boek is gekomen: ‘Ik was chef-correspondent bij de werf Gusto, firma A.F. Smulders in Schiedam; was er zogenaamd chef over vijf andere correspondenten omdat ik Spaans kende. Een ervan was een 45-jarige juffrouw Van der Tak, een vervroegd gepensioneerde schooljuffrouw, die haar werk niet had kunnen voortzetten wegens de “zenuwen” die haar plaagden.

Ook door de vijf correspondenten, die van mijn leeftijd waren, werd ze gesard en ik nam haar in bescherming. Er ontstond dus een vriendschap, ook al omdat ze in dezelfde buurt woonde als ik en ik haar dus van en naar huis vergezelde. Ze wilde altijd dat ik de verhalen die ik vertelde, onder andere over het familiépension in Parijs, waar ik gewoond had, opschreef. Ik sprak nog Vlaams, weet u. En dat vermaakte haar. Wel driehonderd keer heeft ze gezegd: “Fons, waarom schrijf je dat niet eens op.” En ik schreef *Villa des*

Roses in drie weken. Ik had nooit eerder iets geschreven. Het boek heb ik dan ook aan haar opgedragen.’ Dat was eigenlijk alles hetgeen men van Anna Christina van der Tak wist. Elsschot zelf had ook na zijn Rotterdamse jaren nog wel contact met haar onderhouden, maar zijn familie wist niets van haar bestaan af. Na zijn dood vond men in zijn papieren geen sporen die naar mejuffrouw Van der Tak konden leiden. Het is de vraag of Elsschot zelf op de hoogte is geweest van haar overlijden, kort voor de Tweede Wereldoorlog. Toen in het voorjaar van 1961 in het Museum voor het Vlaamse Cultuurleven een Elsschot-tentoonstelling werd gehouden – dezelfde die men thans ter gelegenheid van de boekenweek in uitgebreide vorm in het Rotterdamse Historische Museum zal kunnen zien – vond men daar dan ook niets over Elsschots ‘trouwe vriendin’. Uw correspondent signaleerde in zijn bespreking van de expositie die lacune. Het gevolg daarvan was verheugend. Twee lezers, dr. E.D. Baumann te Oosterbeek en mr. E. Schotman te Santpoort, bleken niet alleen herinneringen aan haar te hebben, maar zij waren ook in het bezit van portretten van deze, zoals laatstgenoemde schreef: beschaafde, intelligente, geestige en vrolijke vrouw. Anna Christina van der Tak, zo deelde dr. Baumann, die zelf de auteur is van verscheidene boeken op medisch-historisch gebied, mee, werd 29 juli 1864 te Rotterdam geboren. Haar familie was aanvankelijk welgesteld. In de loop der tijden had deze met financiële moeilijkheden te kampen gekregen. Anna’s vader heeft veel tegenslag in zaken gekend en na een faillissement heeft een tante de zorg voor het meisje op zich genomen. Die tante heette Cato Stronck. Zij voerde het huishouden voor een gefortuneerde Dordtse cargadoor, de vrijgezel

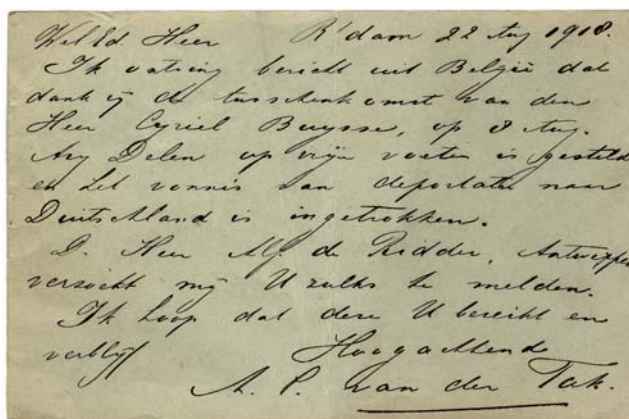
Dit artikel werd eerder gepubliceerd in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* (31 maart 1962), het *Leidsch Dagblad* (14 april 1962) en in *De Spectator*, een bijvoegsel van de Vlaamse krant *De Nieuwe Gids* (28-29 april 1952). En niet in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, zoals hardnekkig in de Elsschot-literatuur wordt vermeld. Met dank aan Marco Entrop voor zijn speurwerk.

Dirk Schotman. In dat naar de stijl dier dagen met enige staat gevoerde milieu is het meisje opgevoed. Toch werd besloten, dat Anna zelf haar brood zou verdienen en na haar schooltijd heeft zij daarom geleerd voor onderwijzeres. In die dagen was dat een van de weinige beroepen die konden worden uitgeoefend door een meisje van zoals men dat noemde: goeden huize. Eerst is zij na het behalen van haar akte onderwijzeres geweest in Dordrecht, daarna te Rotterdam. Op die Rotterdamse school heeft zij het niet prettig gehad. Zij heeft er blijkbaar niet goed orde kunnen houden onder haar leerlingen. Zij geraakte overspannen en moest enige tijd rust houden. Naar het onderwijs wilde zij niet terug. Zo kwam zij in het kantoorleven terecht, aanvankelijk bij de uitgever Roelants te Schiedam, vervolgens bij de werf Gusto van de familie Smulders in dezelfde stad. Daar heeft zij kennis gemaakt met Fons de Ridder ofwel Willem Elsschot. Tegelijkertijd werkte op het kantoor van de werf nog een andere Antwerpenaar, Lo de Haas. Dr. Baumann, die hem heeft gekend, schreef ons dat deze laatste een 'onverbeterlijk verteller van anecdoten' is geweest en hij veronderstelt dat Anna van der Tak die kunst van hem heeft afgekeken. Het drietal ging veel met elkander om. Elsschot heeft bij het vertellen van zijn herinneringen aan Vinkenoog waarschijnlijk niet gedacht aan die Lo de Haas, want deze laatste heeft zeker niet tot degenen behoord die haar ook zoals hij zei: sarden.

Toen Elsschot en De Haas terugkeerden naar België is Anna van der Tak nog enige tijd bij Smulders gebleven. Haar loopbaan heeft zij ten slotte beëindigd als privé-secretaresse van de directeur van de scheepswerf van Piet Smit te Rotterdam. Met beide Antwerpenaren heeft zij steeds contact gehouden en verscheidene malen heeft zij bij hen gelogeed. Op oudere leeftijd is zij wat met haar gezondheid gaan sukkelen en dr. Baumann heeft toen, op haar verzoek, een pension in het Arnhemse voor haar gezocht zodat hij haar zo nodig geneeskundige hulp kon verlenen. Twintig juli 1939 is zij, twee dagen na haar vijf en zeventigste verjaardag dus, overleden. Op de begraafplaats Moscowa in Arnhem is zij begraven.

Belangrijk is nog de mededeling van dr. Baumann dat 'de afscheidsbrief van Louise in *Villa des Roses* niet zonder haar medewerking de huidige vorm heeft gekregen'. In 1924 heeft mevrouw Baumann, de schilderes C. Baumann-Hioolen, het portret van Anna van der Tak geschilderd. Tijdens de evacuatie van Arnhem in 1914 heeft het doek wat geleden, maar later is het weer opgeknaapt.

Nadat wij zo kennis hadden gekregen van een portret van Elsschots 'trouwe vriendin' heeft een familielid, mr. E. Schotman, in zijn archief maar liefst vier fotografische portretten van Anna van der Tak gevonden. Het oudste werd te Dordrecht gemaakt in 1875 door de 'fotografe' F. Carlebur. Het meisje was toen elf jaar en het is merk-



Briefkaart van Anna van der Tak aan Walter Vaes, 22 augustus 1918 (collectie Letterenhuis, Antwerpen)

waardig, zoals bijna een halve eeuw later, toen mevrouw Baumann haar portret schilderde, de houding van het gelaat, de trek rondom de mond en de wijze van kijken overeenstemming vertonen met die van dat jeugdportret. De tweede foto, te Rotterdam gemaakt, laat Anna zien als een jonge vrouw van naar schatting een jaar of twintig.

De twee andere zijn naar de mening van mr. Schotman uit de tijd dat zij bevriend was met Willem Elsschot. Omdat zij toen rondom de veertig moet zijn geweest, zouden wij geneigd zijn, die, welke afkomstig is van het atelier Schotel, iets vroeger te dateren dan de foto, welke door de fotografen Meyer en Hopman is vervaardigd. We weten bovendien dat Elsschot toen in de Snellinckstraat woonde en Anna van der Tak, zoals hij vertelde, 'in dezelfde buurt'. Welnu, in die buurt was Meyer, die zijn atelier (wij hebben het als kind nog gekend: het was een ruimte van flinke afmetingen met één glazen wand en geschilderde zetstukken, waartegen men werd opgesteld) aan de Nieuwe Binnenweg had, een bekend fotograaf. Men liet zich in die tijd ook in de regel niet zo ver van huis portretteren.

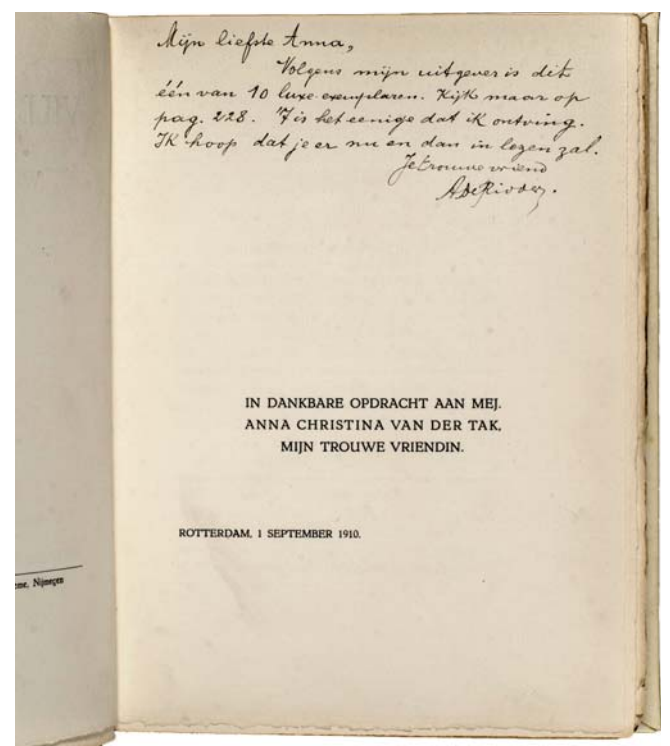
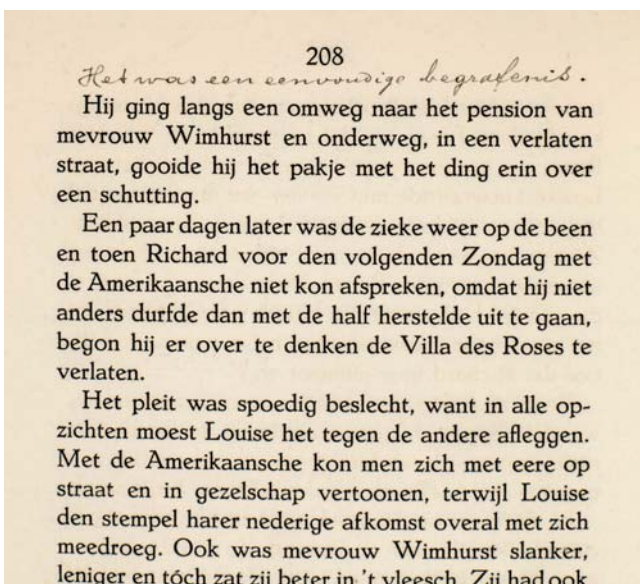
Hoe het ook zij, dankzij de Antwerpse tentoonstelling is de iconografie van Anna Christina van der Tak bekend geworden terwijl wij ook iets over haar zelf te weten zijn gekomen, zodat de opdracht van Elsschots eerste roman thans méér kan zijn dan alleen het vermelden van een naam.



Op 11 mei 1993 kwam bij het Utrechtse veilinghuis Beijers 'een uniek exemplaar van *Villa des Roses*, het debuut van Willem Elsschot uit 1913, onder de hamer, in perkament gebonden, op speciaal papier gedrukt, en met een ontroerende handgeschreven opdracht van Elsschot. Uit de opdracht blijkt dat 't het enige luxe exemplaar was dat Elsschot van de uitgever had ontvangen. Hij schonk het aan Anna Christina van der Tak, de Nederlandse vriendin die hem met het schrijven had geholpen. "Ik hoop dat je er nu en dan in lezen zal", merkte hij bescheiden op.'

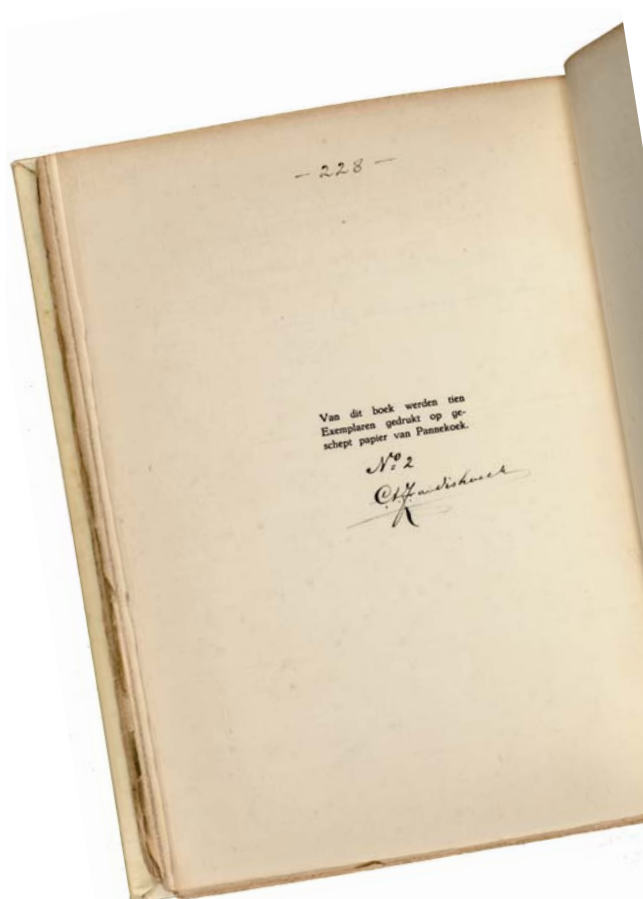
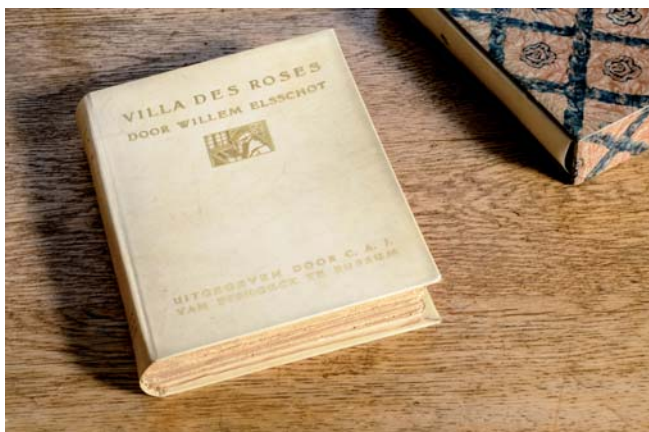
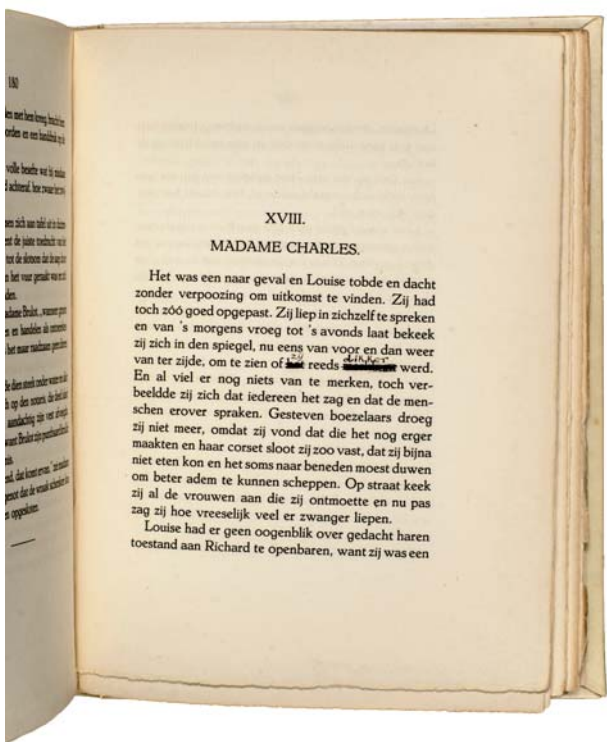
Zo begon Ivan Sitniakowsky in *De Telegraaf* van 14 mei 1993 een uitgebreid verslag van de veiling van dit

unieke exemplaar van *Villa des Roses*. Het was afkomstig uit de nalatenschap van de legendarische uitgever en bibliofiel Johan Polak (1928-1992). 'De richtprijs bedroeg 400-500 gulden. Het bieden begon bij 1100 gulden. Een minuut later barstte er spontaan applaus los, toen *Villa des Roses* voor het recordbedrag van 21 mille (plus opgeld) in andere handen was overgegaan.' Koper was de Utrechtse antiquaar André Schwertz, in opdracht van een particuliere verzamelaar. 'Een boek als dit heeft





eigenlijk geen prijs', aldus Schwertz. 'Elsschot is een van de grootste schrijvers uit het Nederlandse taalgebied, en het gaat hier om zijn beste boek. Misschien is *Lijmen* het bekendst, maar ik sla *Villa des Roses* hoger aan. En daar komt nog bij dat opdrachtexemplaren van Elsschot heel weinig voorkomen.'



Bijzonder aan het boek is ook dat Elsschot op pagina 181 een handcorrectie heeft aangebracht ('of het reeds merkbaar werd' is veranderd in 'of zij reeds dikker werd') en dat hij op pagina 208 bovenaan een regel heeft toegevoegd: 'Het was een eenvoudige begrafenis.' Verder heeft Johan Polak, ter bescherming van het boek, een met rozenpapier overtrokken cassette laten maken, met een perkamenten slip waarop een gouden roosje.

Na de veiling in Utrecht is het Anna van der Tak-exemplaar nog een paar keer van eigenaar gewisseld. Sinds kort is het eigendom van een Elsschot-liefhebber, gelieerd aan het Willem Elsschot Genootschap. Testamentair is vastgelegd dat 'Anna' te zijner tijd naar het Letterenhuis in Antwerpen zal verhuizen.

Collectie Thijs Wierema / foto's Alain Giebens

'De statige Hollandse' in Oosterbeek

Rody Chamuleau



Cronjéweg 30 (rechts) te Oosterbeek in 2012 (foto Rody Chamuleau)

Toen Harry Mulisch gevraagd werd, waarom hij in het verhaal 'De grens' de schoonmoeder van Joachim Lichtbeelt juist in een bejaardenhuis in Oosterbeek laat verblijven, verklaarde hij dat hij net zo goed Nunspeet had kunnen nemen, want het moest een plaats zijn waar nette oude mensen wonen. Als inwoner van Oosterbeek is me gebleken dat die associatie al heel lang gemaakt wordt door mensen buiten de regio. En ja, ik denk dat het aantal verzorgingstehuizen en bejaarden het gemiddelde van vergelijkbare dorpen flink overtreft, terwijl seks- of motorclubs en ander bejaardenongerief ver te zoeken zijn.

Misschien dat het imago van keurigheid oud-onderwijzeres en kantoorcorrespondente Anna Christina van der Tak aansprak. In ieder geval besloot ze Rotterdam de rug toe te keren en zich in Oosterbeek te vestigen. In juli 1929, vlak voor haar 65ste verjaardag, betrok zij kamers op de Cronjéweg 30 te Oosterbeek, een rustige straat in een buurt met villa's en, zoals haar pension, ruime herenhuisen van het type twee-onder-een-kap uit het begin van de 20ste eeuw. De wijk werd voornamelijk bevolkt door middenstanders en (voormalig) onderwijzend personeel. Anna kende de streek wellicht omdat haar jongere zus Petronella Catharina in Arnhem gewerkt had als verpleegster, terwijl haar jongste zus, Catharina Anna, in die tijd hoofd was van de Louise-inrichting in Brummen, een bejaardentehuis voor deftige, gefortuneerde dames. Van de tien kinderen Van der Tak waren er drie levenloos geboren en drie jongens en een meisje waren jong overleden. De drie overgebleven zussen waren geen van allen getrouwd.

Na het overlijden van Petronella in 1928 kocht Anna voor haar, haarzelf en haar jongste zus, die zeven jaar jonger was, grafrechten op de Arnhemse begraafplaats Moscowa voor de duur van honderd jaar.

In Schiedam had Anna als correspondent gewerkt bij

de scheepstimmerwerf N.V. Gusto, Firma A.F. Smulders, Engineers & Shipbuilders, waar Alfons de Ridder haar chef was. Van 1907 tot 1911 woonde en werkte De Ridder, die uit Antwerpen afkomstig was, in Nederland. Ze waren bevriend geraakt, ook al omdat ze in dezelfde buurt in Rotterdam woonden en vaak samen opliepen. Ze had hem gestimuleerd om zijn belevenissen in een Parijs pension, waar hij in 1907 had verbleven en waar hij smakelijk over kon vertellen, op papier te zetten. Toen hij het verhaal op 1 september 1910 na een paar weken had voltooid, had ze het manuscript van *Villa des Roses* nagekeken. Er waren nogal wat Vlaamse taaleigenaardigheden te corrigeren geweest. Als dank vermeldde De Ridder, die zich als schrijver het pseudoniem Willem Elsschot had aangemeten, op de titelpagina van het boek dat in 1913 verscheen: 'In dankbare opdracht aan/ Mej. Anna Christina van der Tak/ mijn trouwe vriendin'. En in het exemplaar dat hij haar cadeau deed, schreef hij:

Mijn liefste Anna,

Volgens mijn uitgever is dit één van de 10 luxe-exemplaren. Kijk maar op op pag. 228. 'T is het eenige dat ik ontving. Ik hoop dat je er nu en dan in lezen zal.

Je trouwe vriend

A. de Ridder.

In 1962 verscheen er in een drietal kranten een artikel van de kunstrecensent André Glavimans (zie pagina 2 en 3), die wat dieper ingaat op de relatie van Anna en Alfons. Een van de koppen luidde: 'Willem Elsschots trouwe vriendin is nu weer meer dan een naam'. In zijn bespreking van de Elsschotttentoonstelling in 1961 in Antwerpen had Glavimans gesignaleerd dat elke informatie ontbrak omtrent Anna Christina van der Tak uit de opdracht in *Villa des Roses*. Daarop reageerden twee lezers, mr. E. Schotman uit Santpoort, die Anna omschreef als een 'beschaaft, intelligente, geestige en vrolijke vrouw', en dr. E.D. Baumann uit Oosterbeek. Het volgende portret van haar komt uit hun schrijven naar voren.

Anna was op 29 juli 1864 in Rotterdam geboren. Aanvankelijk was haar familie welgesteld, maar nadat haar vader veel tegenslag in zaken had ondervonden en failliet was gegaan, nam een tante, Cato Stronck, de zorg voor het meisje op zich. De tante was huishoudster bij de gefortuneerde Dordtse cargadoor Dirk Schotman, zodat Anna haar jeugd in Dordrecht doorbracht. Ze volgde een

(11304) Berallen van een DOCHTER,
PETRONELLA CATHARINA VAN DER TAK,
geb. STONCK.
Rotterdam, 25 Juli 1844.

*Geboorte- en
overlijdensbe-
richt Anna van
der Tak*

Heden overleed tot mijn
grootte droefheid, mijn Lieve
Zuster,
**ANNA CHRISTINA
VAN DER TAK,**
in den ouderdom van bijna
75 jaren.
BRUMMEN,
C. A. VAN DER TAK.
Oosterbeek, 20 Juli 1939.
De teraardebestelling zal plaats
vinden op de Begraafplaats
„Moscowa” te Arnhem. Mean-
dag 24 Juli a.s. te 12 uur.

opleiding voor onderwijzeres en na het behalen van de acte gaf ze les in Dordrecht en in Rotterdam, waar ze overspannen raakte. Anna had haar werk als onderwijzeres moeten neerleggen wegens ‘zenuwen’, zou Elsschot zich later tegenover Simon Vinkenoog laten ontvallen. Zo kwam ze op kantoor terecht, eerst bij de uitgeverij Roelants in Schiedam en vervolgens bij de Werf Gusto. Ze beëindigde haar loopbaan als directiesecretaresse bij de scheepswerf Piet Smit te Rotterdam.

Dr. Evert Dirk Baumann (1883-1966) was een niet-praktiserend arts en schrijver van enkele boeken op medisch-historisch gebied. Hij woonde in Oosterbeek op de Cronjéweg nr 16, op een steenworp afstand van Anna’s pension. Hij was afkomstig uit Dordrecht en zijn moeder was een Schotman, dus waarschijnlijk heeft hij Anna in Dordrecht al leren kennen. Toen Anna met haar gezondheid begon te sukkelen, zocht hij op haar verzoek een passend onderkomen in de buurt. Baumann was getrouwd met de schilderes Cornelia Hooien (1885-1971), die in 1924 een portret schilderde van Anna van der Tak. Waar zich dat nu bevindt is nog onderwerp van onderzoek.

Toen Anna in 1933 Elsschots novelle *Kaas* onder ogen kreeg, moest ze even slikken. Elsschots alter ego Frans Laarmans werkt in het boek als klerk op de scheepswerf General Marine and Shipbuilding Company en zijn collega’s worden met naam en toenaam genoemd en beschreven. Hoogstwaarschijnlijk zijn de correspondenten, over wie De Ridder de supervisie had, in het boek met hun werkelijke naam aangeduid; ze komen voor in de registers van de burgerlijke stand. Toen Anna haar eigen naam las in de lijst van personages voorin het boek en in twee fragmenten, waarin ze Laarmans bezoekt en chocolaatjes uitdeelt, was ze onaangenaam getroffen. Hoe het ook zij, het lijkt erop dat direct contact tussen Antwerpen en Oosterbeek sinds die tijd moeizaam verliep. Maar De Ridder was toch benieuwd hoe het ging met zijn vriendin. En anderzijds was Alfons de Ridder nog niet uit haar adressenbestand gehaald, want in een PS in een brief aan Andries Kaas en

Meia Kaas-Albeda d.d. 27 juli 1939 schrijft De Ridder:

‘Ik ontving Dinsdag een rouwbrief waarin mij het overlijden werd medegedeeld van mijn vriendin Anna v.d. Tak. Cronjélaan (*sic! R.Ch.*), Oosterbeek-Hoog! ’t Is alsof ik het vooruit geweten heb. Nu hoeft u natuurlijk niet meer naar haar te informeren.’

Anna overleed op 20 juli 1939, negen dagen voor haar 75ste verjaardag. Haar zus uit Brummen plaatste een rouwadvertentie.



Het graf van de Familie Van der Tak met aan de voet van de zerk de tekst God is liefde (foto Rody Chamuleau)

Ook Jeroen Brouwers onderzocht de rol die Anna speelde in Elsschots leven en deed daarvan verslag in de Vlaamse krant *De Morgen* van 29 mei 1992 en nog eens in *Vrij Nederland* van 11 juli 1992 onder de titel ‘Elsschots muze met het rode potlood’ en baseert zich daarbij voornamelijk op Glavimans’ artikel.

Hij schrijft: ‘Of Anna Christina van der Tak ook de hand heeft gehad in mogelijke taalcorrecties in Elsschots twee, drie volgende romans, is onbekend, zoals al het overige onbekend is. Bijvoorbeeld of Elsschot haar na zijn Rotterdamse jaren ooit nog heeft ontmoet, of er misschien een briefwisseling is geweest tussen de schrijver en zijn ex-collega. In Elsschots nagelaten papieren werd niets omtrent de trouwe vriendin aangetroffen.’

Johan Anthierens reageert in zijn boek *Willem Elsschot, Het Ridderspoor* (1992) op Brouwers’ bevindingen en refereert aan de herinneringen van Elsschots tweede dochter Anna, die in 1912 in Brussel was geboren. Zij gewaagt van de brouille vanwege de naamkwesie tussen haar vader en Anna Christina van der Tak, naar wie ze is vernoemd. De ‘statige Hollandse’, zoals ze wordt aangeduid, logeerde meermalen in het gehuurde vakantiehuis van de familie in De Panne.

Rody Chamuleau (1944) is oud-docent Nederlandse taal- en letterkunde en is oprichter van de Bosbespers, uitgeverij voor literaire curiosa te Oosterbeek.

Rik Wouters' Zonnestraal op Elsschotveiling

Eric Min

De Belgische schilder, beeldhouwer en tekenaar Rik Wouters (1882-1916) en Willem Elsschot hebben wel meer gemeen dan hun geboortjaar en hun plaats in de voorhoede van de vaderlandse cultuur. Toen Elsschot nog Alfons De Ridder heette, frequenteerde hij in de schutskring van het libertaire gezelschap De Kapel en het tijdschrift *Alvoorder* al enkele kunstenaars die ook Wouters' pad zouden kruisen. Een van hen is de schrijver en criticus Ary Delen, die het werk van Wouters in 1909 leerde kennen op de salon van Kunst van Heden in Antwerpen, en later over zijn vriend Rik een monografie zou schrijven. Tijdens het beleg van de havenstad en de aftocht van het Belgische leger naar Nederland in 1914 was Delen de man die Nel Wouters en haar man onderdak verschafte en het koppel met raad en daad bijstond. In pakkende maar soms navrante oorlogsbrieven aan de dichter Jan van Nijlen, die in Nederland verbleef en Rik en Nel Wouters geregeld opzocht, informeerde Delen naar de toestand van de doodzieke kunstenaar, die de oorlog niet zou overleven. Geregeld kreeg Van Nijlen ook nieuwtjes uit het bezette Antwerpen te lezen: over Elsschots literaire werkzaamheden, bijvoorbeeld.

In Wouters' biografie duiken nog wel meer namen op die Elsschot dierbaar waren. Zo is er de schilder Walter Vaes, die weleens over de vloer kwam in het Amsterdamse huurappartement waar Wouters op zijn vroege dood wachtte. Beeldhouwer Frans 'Sus' Claessens was in de lente van 1909 nog Wouters' tegenkandidaat voor de Prix de Rome – op een groepsfoto van de deelnemers poseert hij naast Oscar Jespers op de tweede rij, achter Rik, die op klompen naast Ernest Wijnants vooraan zit.

Het is natuurlijk geen toeval dat deze vier beeldend kunstenaars – Wouters, Claessens, Wijnants, Vaes – samen voorkomen in de catalogus van de veiling die op dinsdag 25 oktober 1966 om 14u30 wordt gehouden in zaal Van Herck, Leopoldstraat 57 te Antwerpen. De advertenties in de kranten melden trots dat de verzameling Willem Elsschot die dag onder de hamer gaat. Naast moderne schilderijen, kunstvoorwerpen en antieke meubelen zijn er ook Perzische tapijten te koop. De loten 210 tot 215 betreffen beeldhouwwerken: twee bronzen kinderhoofden van Claessens, drie man-



Hoofd van Nel, 'Rayon de Soleil', van Rik Wouters

nenkoppen van Wijnants en het laagrelief *Rayon de Soleil* van Rik Wouters. Als enige krijgt het een afbeelding in de catalogus. Het werd dan ook opgenomen in de oeuvrecatalogus die Roger Avermaete in 1964 met steun van de Antwerpse collectioneur Ludo baron van Bogaert had gepubliceerd. Neuroloog Van Bogaert was een huisvriend van weduwe Wouters, die hem tot op de vooravond van haar dood in 1971 lange brieven zou schrijven. Sinds Rik Wouters in 1916 aan een agressieve kanker was bezweken, bracht Nel het werk en de nagedachtenis van haar kunstenaar in veiligheid. Bij haar sprokkelde Van Bogaert informatie voor het boek van Avermaete. Nel verkocht en schonk hem heel wat werken van Rik. Maar er waren ook andere kopers, met wie de weduwe vaak lang en verbeterd onderhandelde over de prijs.

Was dat ook het geval met *Zonnestraal*, het portretje van een lachende Nel dat Wouters rond 1908 boetseerde? Het reliëf is eigenlijk een variant van het uitgelaaten profiel van *Het Zotte Geweld*, waaraan Wouters in die tijd werkte. Omdat het ontwerp in natte klei een

ijskoude vriesnacht in het zolderatelier van Bosvoorde niet had overleefd, sleepte een aardige houthakker takkenbossen voor de kachel aan. Kolenhandelaar Taymans leverde een lading Engelse antraciet. In ruil gaf een dankbare Rik hem *Zonnestraal*, dat een carrière als relatiegeschenk tegemoet ging. Karel van de Woestijne noteerde dat klanten die bij Taymans meer dan duizend kilo steenkool kochten, een gipsen exemplaar van de plaquette mee naar huis mochten nemen.

Elsschots *Rayon de Soleil* is van brons. Uit de briefkaart die hij op 4 mei 1944 aan zijn dochter Adèle stuurt, leren wij dat Frans Claessens bij Nel voor de aankoop bemiddelt: ‘Het antwoord van Ex-mad. Wouters aan Susken is dat zij er 10% zal afdoen. Als vermindering is het nog al mager. Maar gij zoudt b.v. 15.000 frank kunnen bieden, als gij er erg op gesteld zijt. Laat het mij weten, dan kan Sus antwoorden’.¹ Papa wijst er even bezorgd als terecht op dat een bronzen beeld geen unicum is, en dat het misschien verstandig is om te vragen hoeveel exemplaren ervan gegoten zijn. Met Nel weet je natuurlijk nooit...

Uit de catalogus van de veiling blijkt alvast dat *Zonnestraal* het enige werk van Wouters was dat te koop werd aangeboden. Er werden niet minder dan 79 schilderijen en tekeningen aangeboden – werken van Claessens (5), Floris Jaspers (15), Richard Baseleer (17), Frans Hens, Willem en Denis Dolphyn, Lieven Walschap e.a., en zelfs een portret dat was toegeschreven aan Henri De Braekeleer – naast etsen (o.a. Masereel), ‘oudheden’, meubelen, antieke beelden, juwelen, snuisterijen en een karrenvracht Perzische tapijten. Van Walter Vaes was er een portret van Elsschot met zuidwester uit 1899, in pastel.

Twee dagen na de veiling, op 27 oktober, meldde *Gazet van Antwerpen* uitbundig dat Elsschots inboedel – openbaar verkocht omdat ‘zijn zes kinderen een nalatenschap [hadden] te verdelen die [...] zo omvangrijk was’ – een fraaie twee miljoen frank had opgebracht. Vooral voor het oude religieuze beeldsnijwerk (66.000 en 42.000 frank) en de Perzische tapijten werden imposante bedragen genoteerd. De Braekeleer haalde 54.000 frank. Het Elsschotportret van Vaes ging voor 36.000 frank de deur uit. Een ander exemplaar, in zwart krijt door Van Uytvanck, veranderde voor een ietwat lager bedrag van eigenaar. Floris Jaspers en Baseleer bereikten hoge prijzen, maar ook een doek van Henri van Straten werd afgehamerd op 6.500 frank. Met 12.000

¹ Willem Elsschot, *Brieven* (verzameld en toegelicht door Vic van de Reijt met medewerking van Lidewijde Paris), Amsterdam, Querido, 1993

verzameling

Willem Elsschot



Veilingcatalogus verzameling Willem Elsschot, met op het omslag het portret van Elsschot met zuidwester door Walter Vaes

frank voor *Zonnestraal* voerde Rik Wouters het palmares van de beeldhouwwerken aan, al deed ook Wijnants het niet kwaad. De krant wees er ook fijntjes op dat geen boeken onder de hamer werden gebracht: ‘Het merkwaardige bij de auteur van Lijmen, Kaas, Het Been, Het dwaallicht was wel dat hij bievoorbeeld een antieke mahoniehouten boekenkast bezat doch geen boeken?’

Helaas vermeldt ons exemplaar van de veilingcatalogus niet hoeveel lot 257 (Radio, Blaupunkt) of lot 321 (Draagbare pick-up, Philips) moesten kosten. Voor de *petite histoire* zou ook dat een fijn weetje geweest zijn.

Eric Min (1959) publiceerde in 2011 een vijfhonderd pagina's tellende biografie van de schilder en beeldhouwer Rik Wouters. De leden van het Willem Elsschot Genootschap troffen het boekwerk reeds aan in de eerste verzenddoos voor het lidmaatschapsjaar 2012.

Slauerhoff, Elsschot en de eeuwige gedupeerde

Hein Aalders

Vrijwel onbekend is het feit dat de dichter-scheepsarts J. Slauerhoff ooit een recensie aan Willem Elsschot heeft gewijd. Heeft Slauerhoff dan ook recensies geschreven? Ja, en niet zo weinig ook. Op voorspraak van Jan Greshoff, die in de jaren twintig hoofdredacteur van de *Nieuwe Arnhemsche Courant* was geweest, recenseerde hij van 1930 tot 1935 boeken voor die krant, om zijn financiële reserves wat aan te zuiveren.

Slauerhoff en Elsschot: wie heeft die twee namen ooit in één adem horen noemen? In zijn korte leven – hij werd slechts 38 – heeft de eerste meer geschreven en gepubliceerd dan de tweede, die toch twee keer zo oud werd. Beiden hadden een beroep en schreven dus in hun vrije tijd. Slauerhoff, zestien jaar jonger dan Elsschot, begon en debuteerde als dichter en ging pas later ook verhalen en romans schrijven. Elsschot schreef ook eerst gedichten maar hield ze voor zichzelf en debuteerde als romanschrijver. Twintig jaar later werd hij ook officieel een dichter toen *Forum* zijn vroege verzen plaatste. Elsschot publiceerde elf romans en novellen, en een verzenbundel, tezamen nog geen 800 pagina's druk. Slauerhoffs verzamelde werk bestaat uit 2000 pagina's proza en poëzie. Niet inbegrepen zijn daarin de talloze beschouwende stukken die hij tijdens zijn leven her en der gedrukt kreeg.

Slauerhoff berichtte in de *Nieuwe Arnhemsche Courant* veelvuldig over exotische literatuur (Camões, Cendrars, B. Traven, de revolutieromans van Malraux). Hij hield een oog op de moderne buitenlandse literatuur (Céline, Dos Passos, Joyce, Kafka en Thomas Mann). En hij hield de vinger aan de pols waar het de contemporaine Nederlandse literatuur betrof. Nieuw werk van Marsman, Achterberg, Nijhoff, Boutens, Hendrik de Vries, Van Schendel, Ter Braak en Vestdijk voorzag hij van zijn eigenzinnig commentaar.

In de *Nieuwe Arnhemsche Courant* van 8 september 1934 bespreekt hij ook een boek van Elsschot. Het gaat om *Een Ontgoocheling*, dat met een lange inleiding door Jan Greshoff herdrukt is door P.N. van Kampen & Zn. Greshoff had, zoals bekend, het werk van de stilgevallen Elsschot herontdekt en hem zonder zich daarvan bewust te zijn aangespoord de pen weer op te vatten. In januari 1933 bracht hij met Menno ter Braak een bezoek aan Antwerpen. Daar ontmoetten de twee Hollanders Elsschot ten huize van diens vriend Ary Delen. Greshoff had daar *Lijmen* opgepakt en hardop voorgelezen: '23 januari 1923, tien jaar geleden!' Elsschot had die woorden als een



Houtsnede van J. Slauerhoff door Valentijn Van Uytvanck (1925)

zweepslag ervaren, Greshoffs stem klonk als een verwijt. In veertien dagen schreef hij een nieuw boek, *Kaas* (1933), dat hij opdroeg aan Greshoff. Het werd in *Forum* geplaatst. Zijn verzen (uit 1907-1910) waren net eerder, eind 1932, in dat blad gepubliceerd. Dat was gebeurd dankzij de introductie door Delen en Jan van Nijlen en de aanprijzing van Greshoff. Op zichzelf nogal wonderlijk, want Du Perron vond Elsschots poëzie maar niks en Ter Braak stemde daar aanvankelijk nog mee in. Elsschot kwam er dus in op voorspraak van de Vlaamse connectie van het blad. Pas een half jaar later verandert Ter Braak van oordeel en wordt hij een vurig pleitbezorger van de Antwerpse auteur. Elsschot was voor de Noord-Nederlandse Forummannen, onder wie Slauerhoff, een nieuwe, onbekende auteur. Zij hadden tot voor kort geen weet van Elsschots eerdere publicaties van twintig jaar daarvoor.

Het eerste wat Slauerhoff aan de heruitgave opvalt is de lange inleiding van Greshoff: 'De lezer, die Willem Elsschot nog niet kent, zal verwonderd zijn voor een novelle van honderd kleine bladzijden een voorrede van over de veertig te vinden. Men verwacht zooiets meer in een Verzameld werk.' De inleiding vindt hij ook 'te hooggestemd'. 'Als Greshoff van een schrijver houdt, dan prijst hij hem ook met zuidelijk temperament. Helaas verzaakt hij hem soms, even zuidelijk grillig weer, eenige jaren later.' Zou dat een toespeling zijn op een akkefietje tussen hemzelf en Greshoff? Begin 1933 had spotvogel Slauerhoff een vers op zijn uitgever Sander Stols en Greshoff geschreven,



Houtskooltekening van Willem Elsschot door Valentijn Van Uytvanck (1934)

waarin hij hun beider voorliefde voor eervolle onderscheidingen op de hak nam ('en die ellendige slampampers / Greshoff jan en stolles sanders'). Greshoff was van woede uit zijn vel gesprongen, 'val dood' had hij hem geschreven, waarna, zeer tegen zijn gewoonte, Slauerhoff alles weer gladstreek met een verzoenende brief: 'ijdele rotkerels zijn we toch allemaal op zijn tijd! Maar laten wij verder niet analyseeren en zeggen Schlusz.'

Slauerhoff schrijft 'dat *Lijmen* en *Kaas* zeer originele boeken zijn, en dat deze novelle [*Een Ontgoocheling*] ook zeer bijzonder is, al lijkt ze zoo eenvoudig.'

Vervolgens merkt hij op dat Elsschots favoriet 'de eeuwige gedupeerde is'. 'Elsschot, realist zijnde, voelt toch veel voor één type mensch, voor hen, die wat scheef in 't leven staan, die de comédie eigenlijk niet goed kunnen spelen en tenslotte de klappen krijgen.' Het verhaal herinnert volgens Slauerhoff aan *Kaas*, 'ook hier een zwak man, die tegen het leven niet op kan en leeft in zelfoverschatting'.

Hier zien we het bewijs van de stelling dat ieder leest met een eigen bril op. Slauerhoff herkent in Elsschot een zelfde belangstelling voor de eeuwige gedupeerde, een personage dat ook veelvuldig in zijn eigen werk voorkomt, de outcast, verstotene en door de maatschappij gehoonde.

Verder vindt hij Elsschots stof 'ietwat beperkt, maar hij is zeer zich zelf. "Son verre n'est pas grand, mais il bois dans son verre." ' Dat zijn de woorden van Alfred de Musset en ze willen zoveel zeggen dat het onderwerp van zijn roman weliswaar niet veel omvattend is maar dat hij in ieder geval geen plagiaat pleegt.

Slauerhoff sluit zijn bespreking af, voor hij Felix Timmermans' *Bij de Krabbekoker* (welwillend) bespreekt, met de constatering: 'Greshoff heeft gelijk aandacht voor hem te vragen, neen te eischen, voor hem, die in originaliteit en scherpheid van weergave de meeste andere Vlaamsche schrijvers verre overtreft.'

¹ In de krant is een woord weggevalen, er staat: 'Van Elsschot is ietwat beperkt [enz.]'. Ik meen op grond van De Mussets citaat daarna dat het om de stof moet gaan, het onderwerp van zijn romans.

Hein Aalders (1957) promoveerde in 2005 op het proefschrift 'Van ellende edel. De criticus Slauerhoff over het dichterschap'.

Elsschot bij Paulus de boskabouter

In Het Nederlands Stripmuseum te Groningen was de afgelopen maanden een expositie te bewonderen onder de titel *De kunst van Jean Dulieu*. Wie Jean Dulieu zegt, denkt aan Paulus de boskabouter. Dulieu (1921-2006) was namelijk de geestelijk vader van de kleine stripheld van bos en veld. Paulus' avonturen waren te volgen in krant en boek, en op radio en televisie. Een groot deel van het tentoongestelde werk van *De kunst van Jean Dulieu* is terug te vinden in een prachtige bijbehorende catalogus, samengesteld door Maarten J. de Meulder.



Stripkenner Joost Pollmann in *de Volkskrant* van 24 december 2011: 'Interessant aan catalogus en expositie is dat het niet louter draait om Paulus, maar dat ook ruimte is gemaakt voor het vrije werk van Dulieu, dat hij bij leven zelden kon laten zien: reisimpressies in aquarel en olieverf, talloze boomstudies, duistere illustraties in gothic stijl en portretten van tijdgenoten als Mann, Camus en Elsschot.'

Peter van Brummelen spreekt in *Het Parool* van 21 januari 2012 van 'een serie verbluffend realistische, in potlood uitgevoerde portretten'.

Nescio en Elsschot: elkaars evenknie



Stijn Vanclooster bespreekt in het maandblad *Streven* van december 2011 de bundel *Verlangen zonder te weten waarnaar*, waarin Maurits Verhoeff een kleine twintig door hem geschreven artikelen over Nescio heeft samengebracht. De Nederlandse schrijver Nescio (Latijn voor 'ik weet het niet') wordt vaak in één adem genoemd

met zijn Vlaamse evenknie Willem Elsschot. Ofschoon Elsschot in de dikke bundel van Verhoeff nauwelijks wordt genoemd, wijdt Vanclooster een flink deel van zijn bespreking aan de overeenkomsten tussen Nescio en Elsschot. Een paar fragmenten:

'In literatuurgeschiedenissen over de Lage Landen staat Nescio vaak op dezelfde bladzijde als Willem Elsschot. Hun proza wordt als "nieuw-zakelijk" getypeerd: bondig en direct, spreektaalachtig, wars van elke mooischrijverij. Met deze stijl waren de auteurs in hun

tijd zeer origineel. Heel opvallend in het werk van de twee is daarnaast de ironie, die evenwel verschillend van aard is: Elsschot neigt vaak naar het cynische, terwijl de ironie bij Nescio niet zo zwaar op de hand ligt, vaak doet glimlachen en, althans op het eerste gezicht, gewoon zorgt voor een komische en relativerende toets. Zo bijvoorbeeld wanneer Koekebakker in "Titaantjes" de tram neemt: "Een paar vreeselijk gewichtige heeren waren in de tram, *niets* was ik daarbij" (blz. 13). Geeft Elsschots werk vaak het gevoel dat achter alles iets zwaars en ernstigs schuilt, dan roept dat van Nescio eerder een gevoel van lichtheid op (maar of de ene auteur nu werkelijk minder ernstig tegen de dingen aankeek dan de andere, is een andere vraag).

Wat Nescio en Elsschot biografisch óók verbindt, is een aanvankelijk hooggestemd idealisme. Beiden waren op jonge leeftijd aanhangers van een anarchistisch-bohemienachtige beweging: Elsschot van "De Kapel" in Antwerpen, Nescio van de kolonie "Tames" in Huizen – twee kringen die zich lieten inspireren door *Van Eedens commune* "Walden".'

Maurits Verhoeff, *Verlangen zonder te weten waarnaar. Over Nescio*, Uitgeverij Bas Lubberhuizen, Amsterdam, 2011.

Elsschot en 'Die van de lasten'

ingezonden

Ik ben zoiets als de klerk van de General Marine and Shipbuilding Company maar dan een enigszins verbeterde uitgave.

Pas benoemd 'verificateur der belastingen' van het edel land der Belgen, hoewel ik dat niet in mijn hart draag. We hebben in de Lemméstraat 21 het 'onderzoek ter plaatse' afgesloten van de 'regelmatige boekhouding' van een reclameagentschap. Als ik mijn papieren wegberg, vraagt de fiscaal adviseur of ik wel weet wiens fiscaal dossier ik zo pas heb 'afgehandeld'.

'Van Alfons de Ridder.'

'Nee, van Willem Elsschot.'

'Ho ja, herinner ik me weer.'

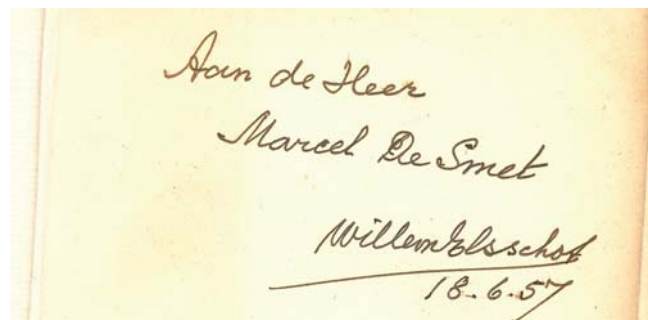
'Zal ik hem eens roepen?'

Uit de kamer er naast komt op zijn sloffen een doorvoed burgermannetje dat knikt als het verneemt dat ik onder de oorlog zijn boeken gelezen heb.

'Ne moment', zegt hij, verdwijnt even en komt dan terug met in de hand een vrij dik boek dat later zal blijken zijn 'verzameld werk' te zijn.

'Wat moet ik er in schrijven?'

Ik ben te verrast om te fluisteren 'Tussen droom en daad ...'.



Het wordt: 'Aan de Heer Marcel De Smet. Willem Elsschot. 18.6.57.'

3.11.10. Mijn zeskoppig erfgenaamschap (ja, ook zes) weet het, van dat boek. Eentje heeft kwansuis geïnformeerd naar het oord waar het ligt. Een tweede heeft zelfs aangeboden het in haar bankkluis te bewaren ...

Ik herlees – het is tenslotte november – *Het Dwaallicht* in de dikke band waarin de Meester een kleine inbreuk pleegde op de Nederlandse Spraakleer. Maar het moet toch onadellijk Marcel *de* Smet en niet Marcel *De* Smet zijn.

Marcel de Smet, Oudenaarde.

Aan tafel met Elsschot

Martine Cuyt

Het huis van Mijfje Van Elst, bekend als Anna uit *De Verlossing*, is van de sloophamer gered. Sterker nog: het huis in Blauberg (bij Herselt), waar Alfons De Ridder logeerde, is geheel gerestaureerd en heet sinds kort brasserie “de verlossing”. Ondertitel: waar Elsschot thuis was. Redder van dienst is Ben Luyten (45), die twintig jaar geleden als een blok viel voor het werk van de auteur die zijn pseudoniem haalde bij het vlakbijgelegen bos genaamd Helsschot. Stapt u mee in het decor van deze vroege roman?



Elk personage uit *De Verlossing* krijgt een stoel in “de verlossing”: Van Domburg, Anna, Jan Schiet, Willem,...

Blauberg, Herselt, Kempen, België. Brasserie “de verlossing” vormt met de kerk en de pastorie de driehoek die cruciaal is in Elsschots roman *De Verlossing*. Voor de kerk staat een beeldje getiteld *Kaas*, naar een van de bekendste werken van de schrijver. Bizar dat in dit gehucht tot voor kort geen enkele verwijzing te lezen viel naar het werk dat hier werkelijk toe doet.

Op het erf van Ben Luyten, eigenaar van de nieuwe brasserie, hangt een lakengroot eerbetoon aan Elsschot en de regio. Geestig is de wegwijzer met de fictieve plekken Wolfskuil, Groendal, Negenbergen. In de eerste edities van *De Verlossing* gebruikte Elsschot nog de echte namen: Wolfsdonk, Blauberg, Averbode. De Witputstraat leidt naar het Helsschot (plaatselijke uitspraak: Elsschot), het bos dat Elsschot ‘een waar paradijs voor het bedrijven van katekwaad’ noemde, naar de wandelingen die de student Alfons De Ridder – Fonnie van de bakker er maakte.

In het pas gerestaureerde huis verwelkomt het gezin van Alfons De Ridder aan tafel thuis op de wandgrote foto de bezoeker bij het binnentreden.

‘Aan tafel met Willem Elsschot!’, lacht Ben Luyten. De brasserie-uitbater is met uitbaten niet aan zijn proefstuk toe, maar niet eerder combineerde hij tafelen met litera-



In één blik: brasserie, Elsschots gedicht ‘Moeder’ en de deur naar het herentoilet.

tuur. ‘Mijn passie voor Willem Elsschot is begonnen toen ik twintig jaar geleden verhuisde naar Blauberg. Ik ben begonnen met *De Verlossing* en heb vervolgens het verzamelde oeuvre gelezen.’ ‘Ik kan niet anders dan zeggen dat *De Verlossing* mijn favoriete Elsschot is, toch?, maar ik geef toe dat ik ook een grote boon heb voor *Villa des Roses*.’

Luyten probeerde eerder de pastorie tegenover te kopen. ‘Na de dood van de pastoor veertien jaar geleden heb ik de kerkfabriek gevraagd of ik het gebouw-met-tuin kon kopen, maar verkopen wilde ze niet. Geen sprake van.’

Luyten gelooft niet dat het boek van Elsschot, waarin de kerk er in de persoon van pastoor Kips niet bepaald fraai uit de verf komt, daarbij heeft gespeeld.

‘Toen het huis waar De Ridders oom Philip Van Elst en tante Bernardina Willekens, Pol Van Domburg en Sideria in *De Verlossing*, hebben gewoond, te koop kwam, heb ik geen ogenblik gearzeld.’ Luyten slaagde erin tijdens de openbare verkoop het pand voor zich te laten afhameren bij 132.000 euro en redde het zo van de sloophamer.

‘Het was een vervallen pand’, vertelt hij terwijl hij het fotoboek van voor en na de verbouwing toont. ‘Historische waarde heeft het gebouw niet, wel een erg grote sentimentele. De gemeente had interesse, maar geen geld veil en uiteindelijk ging het tussen iemand die het huis wilde neerhalen voor een appartementsblok en mij.’

In zijn zaak etaleert een boekenwandje het werk van Elsschot: een paar verzamelde werken, biografieën, Aarts’ *Letterkundige Almanak*, oude en recente edities van diverse titels van Elsschot. Op de toog ligt een mooie, tweede druk van *De Verlossing*.

Ben Luyten: ‘Een van de verzamelde werken heb ik van Jan Maniewski en Willem Dolphyn, kleinzonen van de schrijver, gekregen bij de opening van mijn zaak op 11 februari 2012. Ze vinden brasserie “de verlossing” een heel schoon initiatief.’

‘Klanten mogen de boeken uiteraard raadplegen en ter plekke lezen. Ik leen ze zelfs uit. Alleen die tweede druk



Openingsavond “de verlossing”. Let op de tweede druk van *De Verlossing* op de toog.



Een wandgrote tafelfoto van de familie Alfons De Ridder nodigt de bezoeker aan de dis.

komt de deur niet uit’, lacht hij. ‘Ik kan inmiddels geen antiquariaat of kringwinkel voorbijlopen zonder te checken of er wat van Elsschot ligt. Thuis heb ik een mooie Elsschotbibliotheek, mede dankzij het Willem Elsschot Genootschap.’

Luyten wil Elsschot ‘niet opdringen’, maar als brasseriegangers wat vragen over de auteur of het boek dat de brasserie naam gaf, veert de eigenaar op. Hoe hij het boek voorstelt aan de klanten: ‘*De Verlossing* is een dorpsroman die de vete belicht tussen de pastoor en de kruidenier van het dorp, de enige vrijdenker van de omgeving. Het is een vlot en toegankelijk boek en geknipt als kennismaking met het werk van Elsschot. Voor wie nog niets van de schrijver las: ideaal om mee te starten.’

‘Ik probeer duidelijk te maken dat de personages in het boek gebaseerd zijn op mensen die hier werkelijk hebben geleefd, maar dat Elsschot er wel literatuur van heeft gemaakt’, vervolgt Luyten. ‘En dat het boek meer is dan een dorpsroman over een banaal gegeven.’

Nauwelijks enkele maanden na de opening van de brasserie heeft Luyten al bekeerlingen. ‘Zo heb ik een vaste klant die *De Verlossing* inmiddels uit heeft en er wekelijks graag met mij over praat.’ (Elsschot)wandelaars uit Vlaanderen en Nederland houden halt bij “de verlossing”, soms met het boek in de hand.

‘Hoef ik nog toe te voegen dat *De Verlossing* in Vlaanderen op de lijst stond van verboden lectuur? Met de zwaarste quoterings: verderfelijk. Er zit zo’n rare passage in, waar Anna zichzelf ligt te bepotelen – ik kan me voorstellen dat dat destijds vrij shockerend was.’

‘Wat de verlossing in *De Verlossing* is? Er zijn verschillende interpretaties mogelijk. De verlossing in de zin van de oplossing van de vete is de moord aan het eind van het boek – die, voor alle duidelijkheid, niet in werkelijkheid heeft plaatsgevonden. Anderen lezen de redding van Van Domburg in het feit dat Anna de driejarige Willem, zoon van haar neef Frits, laat dopen.’

Het is Anna die Luyten noemt als zijn favoriete personage. ‘Zij zit als verzoenende tussen die twee hoofd-

den: haar vader en pastoor Kips. Minst sympathiek hoor ik wellicht Van Domburg te vinden, maar voor mij is Kips, die norske, arrogante pastoor, het minst favoriete personage.’

Van de rugstoelen in de brasserie vallen meer personages af te lezen.

‘Als het goed is, staan alle personages gestempeld. Willem, Anna, Citroen, Jan Schiet,... Die laatste kent iedereen hier’, zegt Ben. ‘Jan Schiet is het enige personage in *De Verlossing* dat bij zijn echte naam wordt genoemd. Het gaat over de vader van de huidige Jan(neke) Schiet, die nu op leeftijd in het rusthuis zit.’

Of Simon de Merode, nazaat van de graaf die niet bij die naam wordt genoemd in *De Verlossing*, al kwam buurten? ‘Helaas niet. Ik weet dat de huidige kasteelheer een knappe jongeman is die gebroken Nederlands spreekt.’

‘De grafelijke rijweg’, waarover Elsschot het heeft in *De Verlossing*, ‘liep schuin achter onze gronden door, rechtstreeks naar Westerlo. Vroeger was het effectief zo dat je een weg had voor het gewone volk én de afgesloten adellijke dreef.’

Een opvolger heeft pastoor Kips niet langer in Blauberg. ‘Ik zeg wel al lachend tegen de klanten dat de hoed van Kips – in feite een oude mijnhelm – hier nog aan de kapstok hangt.’

Je vraagt je af of “de verlossing”, zo gevuld met fraaie, oude spullen en parafernalia, aan Elsschot gelinkte vintage in huis heeft. ‘Het Mariabeeldje (onder recentere stolp) en de handtas in deze originele kast van de laatste uitbater van de winkel, Joke Wies, zijn van Miefje geweest. Gekregen van de moeder van klanten, die de spullen kocht op de havekoopdag in 1941, toen Miefje dit huis verkocht en in het huis ernaast ging wonen. “Ze komen u toe”, klonk het. “Bezorg ze een tof plaatsje”.’

Het beeldje, Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, dateert van 1872. ‘Elsschot moet dit hebben gezien’, zegt Ben, die toegeeft de ambitie te hebben gehad om ‘iets tastbaars van Elsschot in huis te halen.’



Elsschots kleinzonen Willem Dolphyn (links) en Jan Marniewski (rechts) met partners, vinden “de verlossing” ‘een schoon initiatief’. Vooraan Cyriel Van Tilborgh, voorzitter Willem Elsschot Genootschap (W.E.G.).



Brasserie-uitbater Ben Luyten krijgt van Saskia Van Elst, verre nazaat van ‘Pol Van Domburg’, een Elsschotlijst.

Hij haastte zich in 2010 naar Antwerpen toen het bed van Willem Elsschot werd geveild. ‘Het zou perfect hebben gepast op de zichtbare vlinder van de door de brasserie gebruikte schuur’, zegt Ben. ‘Ik ben ver gegaan. Tot 2.500 euro. Of nog iets verder zelfs, maar ik kon het niet halen van de beddenfabrikant die het uiteindelijk kocht voor 3.500 euro.’

De lijst met een collage van Elsschot/De Ridder-memorabilia aan de wand kreeg de uitbater van Saskia... Van Elst, een verre nazaat van, jawel. ‘Saskia was een vriendin voor ik wist dat ze Van Elst heette’, zegt Ben. ‘Ze komt hier, zeker, en ze is zeer gepassioneerd door het werk van Elsschot.’

Er staat *kaas* op de kaart en saus ‘de verlossing’, ‘een pittige peperchamignonsaus met paprika, tomaat en room voor bij steak’, maar naar een Elsschotmenu is het vergeefs zoeken. Geen spek met roggebrood uit *De Verlossing*, geen tarbot of hamelbout uit *Tsijp* of, op 10 mei, het menu van die dag uit *Villa des Roses* met onder andere Potage Persan, Ris de veau à la Gendron, Suprême de poularde Hongroise... de Gâteau Diplomatique? ‘Nog niet aan gedacht. Heel goed idee!’

Vergeet niet de toiletkamers te bezoeken. Onderweg lees je het op de muur gestempelde gedicht ‘Mijn moederken’, en het verhaal over het decor van *De Verlossing*. Geen cliché-matige icoontjes voor man en vrouw op de deuren van het heren- en damestoilet, maar een foto van Alfons De Ridder en zijn vrouw Josephine Scheurwegen. Oftewel:

Fonne en Fine.



Gezicht op de cruciale driehoek in Blaubeerg: de pastorie (links), het huis van Philip Van Elst, Pol Van Domburg in De Verlossing, en de kerk.

In elke tafel staat **de verlossing** gekerfd en Ben Luyten ondertekent zijn mailtjes inmiddels *Met Groendalse groeten*.

- “de verlossing”, Blaubeerg 12, 2230 Herselt, 014/75 43 22.
- Geraadpleegde editie van Elsschots *De Verlossing*: Athenaeum-Polak & Van Gennepe, 2002 (verzameld werk).

Martine Cuyt (1966) is redacteur boeken. Ze studeerde Germaanse filologie en journalistiek en was twee decennia lang chef boeken bij de kranten van Concentra Media. Publicaties: Antwerpen Centraal, Meulenhoff/Kritak, 1998, samenstelling verhalenbundel met Wil Hansen, Willem Elsschot: Man van woorden, Meulenhoff-Manteau, 2004. Eenzaam spelen met Pompon van Louis-Paul Boon, Meulenhoff-Manteau, 2005, tekstbezorging met Jeroen Ollyslaegers.

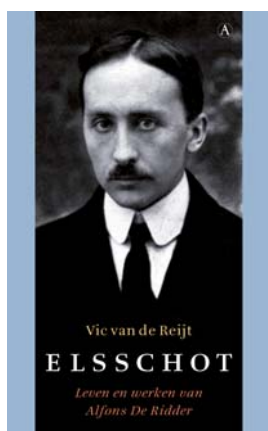
Foto's Alain Giebels

Elsschot genomineerd

Onlangs werd de shortlist bekendgemaakt van de vijf Nederlandstalige biografieën die in aanmerking komen voor de tweejaarlijkse Erik Hazelhoff Biografieprijz. Onder de genomineerde boeken is ook *Elsschot. Leven en werken van Alfons De Ridder*, het veelgeprezen boek van onze vice-voorzitter Vic van de Reijt.

Daarnaast zijn nog twee schrijversbiografieën genomineerd: *M. Vasalis, een biografie* van Maaike Meijer en *Geluk kun je alleen schilderen, F.B. Hotz - Het leven* van Aleid Truijens. Voorts dingen nog mee: de biografie van Gita Deneckere over *Leopold I, de eerste koning van Europa* en *De eeuwigheid verzameld, Helene Kröller-Müller* van Eva Rovers.

Op 23 april wordt in Amsterdam de winnaar van de prijs (15.000 euro) bekendgemaakt.



Op 6 maart gaf Jan Peter Balkenende, nu partner bij Ernst & Young en professor aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, een opgemerkte toespraak over *Elsschot en business, business en Elsschot*. Annemie Turtelboom, minister van justitie in de Belgische federale regering, greep terug naar haar marketingroots met *Elsschot, toen marketing literatuur werd*. Beide gastsprekers werden naar goede traditie meesterlijk ingeleid door Peter Vandermeersch, hoofdredacteur van *NRC Handelsblad*. De Scaldiszaal van de KBC Boerentoren in Antwerpen zat afgeladen vol met meer dan 500 deelnemers aan het twaalfde Willem Elsschot Benefietdiner.



In het jaarpakket van 2012 vindt u deel 2 van *Tafelen voor Elsschot*, waarin de volledige toespraken van onze gastsprekers sinds 2009 werden opgenomen. Wij kijken nu al uit naar 30 oktober 2012. Dan vindt het tweede Nederlandse benefietdiner plaats in de prachtige Burgerzaal van het Rotterdamse stadhuis. Ahmed Aboutaleb, burgemeester van Rotterdam, is onze gastheer. Femke Halsema, voormalig fractievoorzitter van GroenLinks en voorzitter van de raad van commissarissen van WPG Uitgevers in Amsterdam, zal haar eigenzinnige visie verwoorden op de grootste stilist der Nederlandse Letteren, Willem Elsschot. Daarna zal prof. dr. Mark Eyskens, minister van Staat, zijn persoonlijke beschouwingen ten beste geven over de Antwerpse schrijver Willem Elsschot. En opnieuw is Peter Vandermeersch onze vaste inleider.

En op onze lees- en werktafel stapelen de voorstellen zich op, zodat ook voor het werkingsjaar 2013 mooie publikaties in het ledenpakket hun plaats zullen vinden.

Cyriel Van Tilborgh

COLOFON

Deze editie van de nieuwsbrief *Achter de schermen*, uitgegeven door het Willem Elsschot Genootschap v.z.w., verscheen in april 2012 in een oplage van 700 exemplaren, bestemd voor de leden van het W.E.G.

Lezersservice

<http://www.weg.be>
info@weg.be
Bank

België:

IBAN: BE30 4098 5788 4111

BIC: KREDBEBB

Nederland:

IBAN: NL76ABNA0 5328 77713

BIC: ABNANL2A

Secretariaat

Lijsterbeslaan 6 | B-2920 Kalmthout | België
Tel. & fax: + 32 3 666 78 70

Redactie

Cyriel Van Tilborgh
(cyriel.van.tilborgh@skynet.be)
Thijs Wierema
Tel: + 31 20 6 242 950

Bestuur

Voorzitter: Cyriel Van Tilborgh

Vice-voorzitter: Vic van de Reijt

Bestuursleden:

Jan Maniewski

Yvan De Roover

Janny Nijhof

Koen Rymenants

W.E.G.-fotograaf: Alain Giebens

(alain.giebens@skynet.be)

Administratieve ondersteuning: Iris De Rijcker

Ereleden W.E.G.

AMVC-Letterenhuis

Canvas

De Groene Amsterdammer

De Morgen

De Standaard

Ernst & Young

Gazet van Antwerpen

Het Belang van Limburg

Het Parool

KBC Bank & Verzekering

Knack-Weekend

Lessius Hogeschool

McKinsey & Company

Mercator Verzekeringen

NRC Handelsblad

Opzij

Propria Cures

Psychologie Magazine

Vlaams Fonds voor de Letteren

Vrij Nederland

VVL BBDO

Lay-out & druk

Jan Vanriet, Jan Depover
EPO